

Ivan Horáček

LAUDATIO

u příležitosti udělení Ceny Nadace Dagmar a Václava Havlových VIZE 97

JIŘÍMU FIALOVI

Pražská křižovatka

5. října 2013

Dámy a pánové,
kosmický věk 60. let minulého století vnesl - s nepominutelnou názorností šust'áků, dederonových košil a propisovacích tužek - do obecného mínění velmi vtíravou versi dějinného optimismu: žijeme v době, kdy se už ví skoro všechno a jde jen o to ono vědění uvést do života a prožluklé skoro zúplna vytěsnit. Není náhodou, že právě tehdy Martin Heidegger píše: „Rozvinutí filosofie v samostatné, mezi sebou však stále rozhodněji komunikující vědy, je legitimním dovršením filosofie. Filosofie v současné epoše končí. Našla své místo ve vědeckosti společensky jednajícího lidstva.“

Nuže, na prahu této epochy dokončuje studium vědy všech věd – matematiky – na brněnské universitě Jiří Fiala. Avšak, než může naplnit vznešené poslání absolventa, je podobně jako ostatní mladí mužové oné doby, konfrontován se zcela jinou rolí absolventa a velmi odlišnou facií světa. Proti očekávání však dotyčná konfrontace nebyla zbytečná. Později o tom píše toto:

„Za zdmi plzeňských kasáren jsem potkal Petra Krále (a nechali jsme si tam posílat vzácné knihy a opisy z Effenbergerovy knihovny – a četli to v až neskutečném dostatku času), a v tachovských kasárnách pak i Romana Erbeny, který mi ukázal své básnické texty i výtvarné práce (a také fotografie)“ – na vysvětlenou: oba jmenovaní, které Jiří Fiala seznámil, se stali klíčovými osobnostmi poválečného surrealismu. „Bylo to jedno z těch šťastných setkání, na něž právě surrealismus věřil. Kdyby to neznělo jako rouhání, řekl bych: Pochválena budiž základní vojenská služba!“ Setkání s potenciálem surrealistického postoje na pozadí vševojskové blbárny a rychlokvašeného optimismu doby bylo možná pro Jiřího Fialu opravdu momentem určujícího významu. Nejen jako zdroj jeho celoživotního sepětí se sférou moderního umění, jehož byl fenomenálním znalcem (a v neposlední řadě i aktivním činitelem společenského života umělecké scény), ale především pro bytostné ztotožnění s klíčovými komponentami surrealistického postoje: ukazování jevů, jimiž se reálný svět děje nad (=sur) rozvrh našich neprůstředných vědění o povaze jsoucího, propojování disparátních domén zobrazování světa a kultivace zkušenosti, že tato činnost je nejen setrvalým zdrojem zábavy a potěšení, ale v první řadě cestou nezpochybnitelného poznání povahy světa, stvrzovaného prožitkem pochybnosti, údivu a pochopení.

Nevím, jestli Fiala v oněch dobách četl shora již připomenutý Heideggerův spis – Konec filosofie a úkol myšlení – jisté však je, že jeho pozornost se průběžně soustředí přesně do poloh, které Heidegger jako úkol myšlení v době konce filosofie explicitně vymezuje: a priori operačních nástrojů intelektuality a cest, jimiž se k obrazu světa dostáváme. Vstupním předmětem jeho pozornosti se stává kořenová struktura výroku, peripetie logických operací a elementárních matematických struktur a jejich ekvivalenty ve skladbě slovních výroků a výstavbě jazyka. Fialova důvěrná znalost formálních jazyků, okořeňující praxi programátora československých drah (mimořadně - byl autorem několika knih o programovacích jazycích), kombinovaná s ojedinělým smyslem pro sémantickou versatilitu přirozeného jazyka, disponujícího surovou krásou nečekaných spojení, otevírá mu prostor pro rigorosní analýzu strukturního pozadí aktu sdělení a významových soudů.

Jeho přednášky o těchto tématech v 70. a 80. letech patřily bezpochyby k vrcholným událostem intelektuálního dění českého disentu. K jejich působivosti přispěla ovšem nejen udivující vytríbenost argumentačního aparátu a nečekané průhledy k horizontům daleko za hranice standardních výkladových rámců. V míře jinde nevídané bylo zde ukázáno bezpodmínečné otevření vůči faktické jevovosti světa, pokora vůči smyslu věcí, který svět svým děním vyjevuje. Tak jako skutečný význam slov vyvstává teprve s dynamikou spojení, v nichž se fakticky objevují, o reálné povaze světa se dovídáme ze setkání, jimiž se nám svět dává. Jsme-li ovšem ochotni na tato setkání přistoupit a sdělení přijmout. Toto poselství, tolik kontrastující se zdánlivou objektivitou pragmatických věd, sdělovala setkání s Jiřím Fialou s nepřehlédnutelnou názorností.

K setkáním, jimž on sám věnoval soustředěnou pozornost, patřila v nezanedbatelné míře díla myslitelů s podobně výlučným vztahem k povaze jsoucího. Zevrubné věcné a kontextuální analýzy děl Descarta, Wittgensteina, Fregeho, Gödela, Jasperse, Poincarého, Poppera, Flussera a řady dalších vyústily v příslovečně dokonalé překlady (kolem 35 knižních titulů), díky nimž je dnes českému čtenáři dostupný velmi ucelený korpus pramenných děl novověké filosofie. Nesčetné semináře a v porevoluční době i soustavné universitní kursy analytické filosofie, epistemologie, teorie jazyka, komunikace, filosofické logiky, filosofie vědy a vědecké metodologie na půdě Matematicko-fyzikální fakulty UK a Západočeské university v Plzni ilustrují další stránky praktického působení Jiřího Fialy. Jejich vlastním úběžníkem byla propedeutika vzdělanosti.

„Vzdělání kdysi souviselo s ambicí dokázat, že domnělé jistoty doby jsou iluzivní. Společnost, která ve jménu domnělé efektivity a oslněná představou, že vše může podřídit kontrole ekonomického pohledu, osekává svobodu myšlení, a tím se připravuje o možnost rozpoznat iluze jako iluze, se upsala nevzdělanosti, ať ve svých databázích shromáždila jakoukoliv sumu vědění.“ Slovy Konrada Liessmanna (ze závěru jeho *Teorie nevzdělanosti*), která zdůrazňuje ve svém laudatiu k jeho ocenění cenou VIZE 97 v roce 2010, Fiala připomíná zvláštní důležitost tohoto úkolu. Ve společnosti, identifikující se technologií pokroku, stává se totiž vzdělanost jedinou zárukou intelektuální svobody a morální konsistence společenského dění.

Nebudu se pokoušet hodnotit Fialův věcný přínos v četných oborech, jimiž se zabýval. K tomu, jako biolog, nejsem povolán a při této příležitosti o to ostatně ani nejde. Mohu nicméně velmi odpovědně stvrdit rozsah jeho inspirujícího působení v oblastech daleko za oborovými hranicemi jeho vlastního působení. Nejen pro připomínání jak snadno se mohou obecniny a obrazy světa, produkované speciálními vědami, stát pouhými ideologickými deklamacemi, resignujeme-li na niterné pochopení vstupních rámců intelektuálního diskursu (a nevyřčených předpokladů novověkých věd), ale třeba i proto, jak dokázal obskurní peripetie formální logiky či strukturní analýzy ukazovat jako strhující akty všeobecně srozumitelného intelektuálního dobrodružství a smysluplné zábavy. Nebo lehkostí zdánlivě zcela samozřejmé amalgamace jedinečné imaginace a ultimátní důvěry ve smysl věcí s ryze praktickými postupy intelektuální explorační. Ty ozřejmuje třeba následujícím výrokem: „Máme-li si všimnout nějakého jevu, musí být tento jev vyčleněn z běžných souvislostí, které jej

zakrývají a činí pro nás neviditelným. Neboť každý způsob vidění je současně způsobem nevidění. A tomuto vyčlenění, této proměně pohledu se říká ozvláštnění. Mimochodem: je to opak nyní módního zviditelnění, jež chce učinit viditelnými jevy, které za vidění nestojí, a jehož skutečným cílem je zabránit vidění toho, co by se vidět mělo.“

Pro porevoluční obnovu myšlenkového ukotvení českého intelektuálního života byl ozvlášťující potenciál Fialova působení jedním z klíčových faktorů. Jirí Fiala patřil k výlučným osobnostem, pro něž průběžné spojování neslučitelného a ozvlášťování samozřejmého netušenými souvislostmi, bylo přirozenou součástí a možná i nejvlastnějším smyslem pobývání ve světě. Byl zosobněním vzdělance, jehož inspirativní působení daleko přesahuje rozměr přítomnosti.

Jirí Fiala zemřel nečekaně 23. 11. 2012. Jeho brilantní průhledy napříč zdánlivě disparátními doménami pobývání ve světě, cit pro souvislosti, neprodyšně překryté nánosy závazných pravd a čítankových moudrostí, poznání s humorným nadhledem průběžně – pro poznání samé – vydobývaná žitým hledáním skutečné povahy věcí, zůstanou ve vzpomínkách pamětníků hodně dlouho. Bohužel, z větší části jen tam – asi 200 publikovaných textů, které napsal či editoval, jsou z jeho myšlenkového odkazu jen malým zlomkem. V každém případě, přinejmenším jeho poselství o vzdělání jako – řečeno jeho slovy – „vědomí souvislostí, schopnosti rozumět, tj. vytvářet kontexty, v nichž to, čemu chceme porozumět, dává smysl“ však z důvodů, o nichž jsme hovořili, zapomenout nesmíme.

Dámy a pánové, nyní, zdá se, stojíme znovu na prahu doby, která už opět ví skoro všechno, doby, kdy tázání po povaze jsoucího zdánlivě opět nachází své místo ve vědeckosti společensky jednajícího lidstva. Pohříchu, praxe dnešní vědy, designované možnostmi nejnovějších instrumentálních šotků, mění prvotní entusiasmus a zvědavost svých pretendentů stále závazněji na dovednosti v získávání finanční prostředků k obživě stále nenasytnějších šotků a excesivní produkci publikací, jejichž životnost je fatálně vymezována dalšími vlnami instrumentálních inovací.

Ve stále se zrychlujícím koloběhu falsifikovatelných hypotéz praktické vědotechniky není již pro pochybování, údiv a nacházení sebe sama na substrátu poznávaného příliš místa. Gejíry patřičně zviditelněvaných výpovědí o povaze věcí (a v posledku i společenské dění dnešního světa) provází pak stále očividněji nezbytný souputník neprůstředné správnosti spočetných obrazů jsoucího –bezvýhodná nuda. V soukolí pokroku opět cosi skřípe. Možná je to i tím, že z našich sebestředných reprezentací světa se jaksi vytratil nezjevný rozměr lidského pobývání ve světě vymezovaný, řečeno slovy filosofa, údivem nad hvězdným nebem nad hlavou a mravním zákonem ve mně. Rozměr, který nad sférou každodenních spočetností vytyčuje prostor ozvlášťující naše počínání isomorfismem smyslu. Prostor, jehož topologii jasnozřivé průhledy, provázející životní cestu Jirího Fialy, ozřejmovaly s nebývalou názorností.

Dámy a pánové, Cena Nadace Dagmar a Václava Havlových VIZE 97, v jejíž radě Jirí Fiala mimochodem od počátku působil, je jednou z mála institucí, která jsoucnost zmíněného prostoru s naléhavou důrazností připomíná. Souvislosti, v nichž tuto skutečnost zmiňují, její význam velmi podtrhují. To, že se tohoto ocenění dostává dnes právě Jirímu Fialovi, je pak bezpochyby více než štěstným rozhodnutím.